

NEUSPJELI STOJADINOVIĆEVI POKUŠAJI OSVAJANJA DALMATINSKOG RADNIŠTVA U DRUGOJ POLOVICI TRIDESETIH GODINA 20. STOLJEĆA

TONČI ŠITIN

Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 949.75"19"

323.2(497.1)(091):331.105(497.5 Dalmacija)

Stručni članak
Professional paper

Primljeno : 1996-12-09
Received

Autor u članku analizira situaciju nastalu nakon dolaska M. Stojadinovića na vlast, učvršćenje organizacija Jugoslavenske radikalne zajednice i osnivanje sindikalnih organizacija Jugoslavenskog radničkog saveza (JUGORAS). Prikazano je nastojanje režimskih sindikata da s političke scene protjeraju konkurentne građanske snage i reformističke sindikate, napose klasne organizacije radništva. U realizaciji svojih programskih ciljeva JUGORAS je beskompromisan i praćen izdašnom pomoći režima i poslodavaca, zbog čega je dobivao određene fašističke attribute. Pojava i djelovanje režimskih sindikata na području Dalmacije, kao i pokušaji kanaliziranja pokreta radništva, u organizacionom i akcionom pogledu nisu dali rezultate kojima bi velikosrpski vladini krugovi mogli biti zadovoljni.

1. Karakteristike Stojadinovićevoeg režima

Vlada dr. Milana Stojadinovića, formirana nakon parlamentarnih izbora u svibnju 1935., imala je zadatak stvoriti dojam napuštanja šestosiječanjske politike kralja Aleksandra i otvaranja jednog novog razdoblja u političkom životu Kraljevine Jugoslavije. Koaliciona vlada sastavljena od radikala oko Glavnog odbora, Slovenske ljudske stranke i Jugoslavenske muslimanske organizacije sjedinjena u Jugoslavenskoj radikalnoj zajednici (JRZ) trebala je, po zamislama kneza Pavla, vratiti povjerenje starim oporbenim političkim strankama i stvoriti dojam o demokratizaciji zemlje o čemu su se na sve strane davale obećavajuće izjave. Unatoč tomu, brzo je postalo očitim da vladajući krugovi u Beogradu žele na svaki način sačuvati režim sankcioniran oktroiranim Ustavom od 3. rujna 1931.

i da stvarnih političkih promjena može biti samo na riječima ili obećanjima. Ipak, vodstvo Hrvatske seljačke stranke (HSS) nastojalo je postojeću situaciju što bolje iskoristiti računajući na Stojadinovićevu riješenost da pridobije srpsku oporbu (Jevtićeve pristaje JNS) u Narodnoj skupštini i tolerira organizaciono jačanje najsnažnije hrvatske stranke (formiranje Seljačke i Građanske zaštite). To još uvijek nije značilo da bi JRZ bila spremna prihvatiti Mačekove zahtjeve za formiranje posebne nacionalne i političke individualnosti Hrvatske koja bi u zajednici sa Srbijom i ostalim zemljama kraljevine dijelila tek zajedničko vođenje vanjskih poslova, zajedničku obranu i vrhovnog vladara. U kontaktima koje je Maček tijekom 1936. i 1937. godine ostvario s knezom Pavlom i Stojadinovićem, jasno je izraženo stajalište da se ukine tadašnji ustav i donese novi prije provođenja izbora za Ustavotvornu skupštinu. I knez Pavle i Stojadinović odbacili su Mačekove zahtjeve za revizijom ustava uz "prozirno" obrazloženje da je Namjesništvo dužno za četiri godine kralju predati zatečeno stenje. Tako se pokazalo da je politička situacija u zemlji, vođena tada dobrom koordinacijom Namjesništva i Stojadinovićeve vlade, za vladajuće vrhove stabilna i da veći politički zaokreti nisu neophodni. Neuspjeli kompromis otvarao je put zbližavanju beogradskih oporbenih krugova i vodstva Seljačko-demokratske koalicije (SDK) poradi rješavanja akutnog hrvatskog pitanja i demokratskog preuređenja zemlje što je dobilo snažnu potvrdu na prosinačkim izborima 1938. godine. Zaoštravanje unutrašnjopolitičke situacije u Jugoslaviji, uz Stojadinovićevu povezivanje sa silama osovine i sve izvjesnija fašizacija režima od kraja 1938. godine, vodit će ubrzanom padu ambicioznog Stojadinovića i izbacivanju hrvatskog pitanja u prvi plan nove unutrašnje orijentacije kneza Pavla i Cvetkovićeve vlade.

Dok se u vanjskoj politici Stojadinović sve više vezivao za fašističku Italiju i Treći Reich, na unutrašnjem je planu pokušavao slijediti primjere nacističke stranke, poglavito metode nacističke propagande i u stvaranju stranačkih formacija (rimski pozdrav, zelene košulje, povici "vođa" i dr.). Strani tisak je već od početka 1937. godine u Milanu Stojadinoviću vidio ne samo ministra-predsjednika već "Führera Jugoslavije" koji svim mjerama nastoji učvrstiti autoritativni i unitaristički režim koji nužno ima hegemonistički velikosrpski značaj. Ako je u svemu tome i bilo elemenata teatralnosti sračunate na izvanjske efekte, uz Stojadinovićevu negiranje fašističkog karaktera stranačkih formacija JRZ, ostaje činjenica da je knezu Pavlu smetala Stojadinovićeva inicijativa na vanjskom planu i jačanje njegovog utjecaja do mjere koji je mogao ugroziti Pavlov autoritet i položaj dinastije uopće.¹ Karakteristična je napomena talijanskog šefa diplomacije grofa G. Ciana početkom 1939. godine prema kojoj nema nikakve sumnje u Stojadinovićevu "punu i otvorenu solidarnost" prema Osovini. Dapače, piše Ciano, "on lično ikao bi i dalje, ali ja se pitam, da li mu sadašnji položaj u zemlji dopušta da se u tom pravcu odluči. Ja mislim, da mogu odgovoriti: ne." Britanski veleposlanik u Beogradu R. H. Campbell u kratkoj Stojadinovićevoj biografiji od srpnja 1939. zaključuje da "Stojadinović nije uspio da mu vlada postane popularna. Na kraju je pao kao plijen svojih najvećih pogrešaka, svoje taštine i ambicije. U nemogućnosti da upravlja ovom primitivnom zemljom normalnim demokratskim

¹ LJ. BOBAN, 1974, 193-217, 461-481; T. STOJKOV, 1964, 245-299; D. BIBER, 1966, 37-66; M. STOJADINOVIĆ, 1970, 515-516; I. MEŠTROVIĆ, 1969, 251-254.

metodama, a očito pod dojmom prividnog uspjeha metoda koje su primijenili g. Hitler i g. Mussolini, pokazivao je sve veće nagnuće da oponaša ove diktatore ne samo u unutrašnjoj politici, već da i vanjsku politiku blisko poveže s njihovom."²

2. Početak rada režimskih sindikata

Na planu učvršćivanja Stojadinovićevog režima i organizacija JRZ u zemlji, posebna pažnja se poklanjala okupljanju radništva i nastojanjima da se eliminiraju utjecaji oporbenih stranaka i Komunističke partije u narodnim masama. JRZ je, po ugledu na druge građanske stranke, pokušala na posebnoj programskoj i organizacijskoj platformi stvoriti oslonac u radnim slojevima i tako utjecati na politički profil i organiziranost radništva. Posebno je to bilo značajno zbog postupnog približavanja radništva komunističkim URSSJ-ovim sindikatima (Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije - savez niza strukovnih sindikata) kao i pokušajima pojedinih političkih stranaka (npr. Hrvatske seljačke stranke) da ostvarivanjem neposrednog utjecaja na radništvo prošire vlastitu političku osnovicu. Sukob građanskih (režimskih i oporbenih) i radničkih stranaka osobito je dolazio do izražaja prilikom osnivanja ili obnavljanja zamrlih djelatnosti sindikalnih organizacija. I u okviru JRZ počinju se od 1935. godine osnivati sindikalne sekcije kao začetak budućeg Jugoslavenskog radničkog saveza (JUGORAS-a). Kao inicijator sekcije, ministar socijalne politike i narodnog zdravlja Dragiša Cvetković tražio je stvaranje takvog radničkog pokreta koji ne bi imao veze ni s jednom Internacionalom i koji bi postojeće probleme radništva rješavao u suradnji s poslodavcima i vladom, potiskujući klasne i antirežimske URSSJ-ove sindikate. Do osnivanja JUGORAS-a trebalo je nakon poduzetih akcija proći gotovo godinu dana, vrijeme koje postojeće sindikalne organizacije provode u intenzivnom štrajkaškom pokretu zbog pogoršanih životnih uvjeta radništva. Brojni štrajkovi, najintenzivniji upravo 1936., sve su više zabrinjavali organe vlasti koji traže energične puteve suzbijanja borbene aktivnosti osiromašenih i obespravljenih radnika.

Konačno je javnim zborom u Beogradu 15. ožujka 1936. označen početak rada JUGORAS-a, kojom prilikom je Dragiša Cvetković izabran za vođu, a Milan Stojadinović za predsjednika novoformiranog sindikata.³ Objašnjavajući stanje u tadašnjim sindikalnim organizacijama i neophodnost osnivanja JUGORAS-a, ministar dr. Miha Krek ističe: "Ako bismo prosuđivali prilike organizacija našeg radništva prema dosadašnjem spoljašnjem izgledu, morali bismo kazati da je skoro čitavo radništvo organizovano u marksističkim organizacijama raznih internacionala. Prema spoljašnjem izgledu rekoh. Te organizacije imaju vlast u radničkim komorama, u ustanovama osiguranja i posredovanja rada. Delegati tih organizacija većinom su zastupali našu zemlju, naš radnički svet, na međunarodnim konferencijama rada i na drugim mestima međunarodne suradnje radničkih organizacija, izgledalo je, dakle, da su u našoj zemlji marksističke organizacije radništva zauzele sve dominantne položaje." Otkrivajući planove režima dr. Krek je zatim naglasio: "Mi hoćemo da srušimo ovu veštačku fasadu, koja je stvorena

² *Dnevnik grofa Ciana*, 32; LJ. BOBAN, 1974, 472-573.

³ *Radničke novine*, Beograd, 27. III. 1936.

možda nehatom bivših stranaka, s jedne strane, a s druge strane njihovim podržavanjem, i da pokažemo sasvim jasno da je naš radnički svet najsolidniji nacionalni element, najpožrtvovaniji jugoslavenski građanin, najveći nacionalista i patriota (...). Svim socijalnim borbama i staleškim teškoćama radničkih pokreta mi želimo da damo čisti nacionalni i konstruktivni karakter, tako da se ne bi smelo da posumnja da se naš radnik bori za nešto drugo, a ne samo za čisto opravdane svoje staleške zahteve i za poboljšanje svoje i svoje porodice, bez svakih drugih zadnjih misli." Zbor je, prema riječima Kreka, trebao "da bude početak novog našeg radničkog pokreta, koji neće da ima nikakve veze sa kakvom internacionalom. On hoće da organizuje radništvo našeg naroda na programu socijalnih ideja i principa. Hoćemo da udružimo Jugoslavenski radnički savez u radničku stalešku organizaciju koja hoće da se bori za stalešku pravdu, a ne kao klasa protiv drugog staleža istog naroda, nego kao deo našega, i to onaj deo koji hoće uvek da svojim udruženim snagama koristi narodnoj celini, imajući pred očima da je samo u zajedničkom radu svih staleža u ovoj zemlji moguć dobar napredak narodne celine, a u toj celini i poboljšanje radnika."⁴

Nedugo nakon zbora počele su se u Srbiji osnivati prve organizacije JUGORAS-a⁵, a 5. rujna izlazi i prvi broj organa JUGORAS-a - *Jugoslavenski radnik*. Uz neposrednu pomoć organa vlasti i policije, samog predsjednika sindikata Milana Stojadinovića i bivših rukovodilaca JNRS,⁶ 1937. godine širi se mreža ovih režimskih organizacija koje su željele zamijeniti ostale sindikate i osigurati čvrsti oslonac vlade u radničkoj klasi. Osnivači JUGORASA-a su imali ambiciju da prvenstveno suzbiju utjecaj komunista na radnike i prigrabe za sebe utjecaj kojega su socijalisti tada imali u radničkim institucijama. U državnim i drugim poduzećima predstavnici vlasti na situ su upisivali radnike u JUGORAS, a evidentna je bila i pomoć policije i poslodavaca u preotimanju i predaji JUGORAS-u radničkih komora i drugih ustanova (Novi Sad i Beograd), protežiranju članova JUGORAS-a pri prijemu na posao, određivanju nadnica itd. Ovaj režimski sindikat, čija se uska povezanost s Jugoslavenskom radikalnom zajednicom nije čak ni prikrivala, pridonosio je, pored ostalog, daljnjem razjedinjavanju radništva i onemogućavanju zajedničke borbe za postizavanje jedinstva sindikalnog pokreta i cjelokupne radničke klase u borbi s organiziranim režimskim frontom.

Zanimljivo je istaći da su tek na kongresu JUGORAS-a, održanom u Beogradu 28. travnja 1938. godine, usvojena "Pravila JUGORAS-a" u kojima se iznose osnovni ciljevi organizacije, prava i dužnosti članova i dr. Na početku tog dokumenta ističe se da je cilj JUGORAS-a da "izgradi jak i jedinstven sindikalni pokret jugoslavenskih radnika-ca, koji će raditi na zaštiti i unapređenju ekonomskih, kulturnih i moralnih interesa svojih članova i celokupnog jugoslavenskog radništva u harmoniji opštih nacionalnih interesa." Da bi se taj cilj postigao, JUGORAS će "raditi na što boljem uređenju radnih odnosa putem

⁴ URSSJ 1934-1937., Izvještaj Izvršnog odbora IV kongresa URSSJ 18. i 19. aprila 1938. u Zagrebu, b. m., b. g., III. poglavlje, 11-12; *Radničke novine*, 27. III. 1936.

⁵ Vidi N. JOVANOVIĆ, 1984, 169.

⁶ U vodstvo JUGORAS-a ušli su bivši čelnici Jugoslavenskih radničkih nacionalnih sindikata: Lj. Mitić, S. Stanković, D. Čorić, Đ. Pešić, D. Mitrović, S. Popović.

intervencije kod državnih vlasti" i "direktnim sporazumom sa poslodavcima, a naročito putem zaključivanja kolektivnih ugovora." Pada u oči da Pravila daju velike ovlasti predsjedniku Glavnog odbora JUGORAS-a koji "izdaje sva potrebna uputstva za rad svima organima i članovima Jugorasa", a oni se pod prijetnjom isključenja moraju pokoravati naređenjima predsjednika. Razumije se da su ovako široke ovlasti odgovarale D. Cvetkoviću, čelniku JUGORAS-a, koji ničim nije želio sputavati svoju samovolju ili nailaziti na prepreke u ostvarenju zacrtanih političkih ciljeva. Pravila su utvrdila i postojanje Glavnog odbora (25 članova) i Izvršnog odbora (7 članova iz Beograda), s tim da su njihove odluke obvezne za članstvo samo ako ih potvrdi predsjednik. Članovi JUGORAS-a osnivaju podružnice u mjestima i poduzećima gdje ima najmanje 20 članova, a gdje ih je manje Glavni odbor određuje svoga povjerenika. Podružnicama rukovodi Mjesni odbor, koji iz svojih redova bira predsjedništvo.⁷

Unatoč centralistički uređenoj organizaciji i uvjerenju da će uloga JUGORAS-a postati dominantnom u radničkim redovima, u samim vrhovima sindikata brzo dolazi do otvorenih sukoba i trzavica izazvanih borbom za rukovodeća i unosna mjesta u Radničkim komorama i drugim institucijama. Zaoštreni odnosi i borba za veću materijalnu korist utisnuli su osnovni biljeg radu najviših organa JUGORAS-a, a to je prema vani bilo praćeno bučnim proklamiranjem potrebe da se sve ustanove za socijalno osiguranje i zaštitu radnika predaju u ruke ovog režimskog sindikata. Na Drugom kongresu JUGORAS-a, održanom od 6. do 7. svibnja 1939., otvoreno je u usvojenoj Rezoluciji istaknut zahtjev za ukidanjem svih sindikata koji se temelje na ideologijama protivnim nacionalnim i državnim interesima, a zatraženo je donošenje zakona o obveznom organiziranju radnika u JUGORAS!⁸ Ti su zahtjevi ponovljeni na plenarnoj sjednici Glavnog odbora JUGORAS-a od 16. do 18. rujna 1939. godine, kojom prilikom je u usvojenim zaključcima samozadovoljno konstatirao da su "radničke mase naše države svesne da popravak svog ekonomskog, socijalnog i kulturnog stremjenja mogu očekivati jedino putem jakih sindikalnih organizacija, zasnovanih na bazi nacionalnih prilika i potreba (...)." JUGORAS će, naglašeno je u zaključcima, "s još većom požrtvovnošću i odlučnošću voditi borbu protiv svih nazovi radničkih sindikalnih organizacija, koje ne stoje na principu nacionalnosti, kojima je cilj destruktivan rad i po nacionalne interese štetan, te koje direktive za svoj rad primaju iz raznih internacionalnih centara." Kao svoj osnovni cilj JUGORAS otvoreno ističe upravo borbu "protiv marksizma i njegove ideologije, kao i borbu protiv svih onih elemenata koji teže za nasilnom promenom poretka i reda", zbog čega i zahtjeva od "merodavnih faktora" da njihov utjecaj "konačno eliminiše iz svih socijalnih radničkih ustanova, te da se delovanje radničkih sindikata u konsolidovanoj nacionalnoj zajednici zakonom reguliše."⁹

⁷ Arhiv Jugoslavije (AJ), 14-55-20. Pravila JUGORAS-a, koje je potpisao predsjednik D. Cvetković i generalni sekretar organizacije Z. Popović, odobrilo je Ministarstvo unutrašnjih poslova 1. lipnja 1938.; *Jugoslavenski radnik*, 15. V. 1939. Na kongresu je također iznesen podatak da je u JUGORAS-u okupljeno 40.000 radnika.

⁸ O tome: N. JOVANOVIĆ, 1984, 229. Stojadinović je na kongresu, između ostalog, iznio: "Mi ćemo u Jugoslaviji trpjeti jedino one sindikate koji imaju samo nacionalne ideje, a ne tuđe."

⁹ *Jugoslavenski radnik*, 22. IX. 1939.

Unatoč podršci vlasti i političkih organa koji su na svakom koraku otežavali rad URSSJ-a i nacionalnih sindikata (HRS-a), JUGORAS je samo prividno održavao unutrašnje jedinstvo i koheziju svog članstva. Sve je više bilo organizacija čije se članstvo pasiviziralo ili pak potpuno odustalo od uloge štrajkbrehera koja im je tako često bila nametnuta.

3. Prodor JUGORAS-a na područje Dalmacije

Uporedo s jačanjem JRZ na području Primorske banovine, gdje je formiran banovinski odbor JRZ (kao i mjesni odbori), postepeno se pokušao instalirati i JUGORAS. Brojne konferencije JRZ nastoje skrenuti pažnju javnosti na velike uspjehe koje je režimska stranka postigla u gospodarskoj obnovi banovine. Tako je dr. Niko Novaković, predsjednik banovinskog odbora JRZ, potkraj 1937. godine uspjeh stranke vidio prvenstveno u "poštenom radu" i postupcima "bez prijetnji, namećanja i obećanja."¹⁰ Ne samo beogradska *Samouprava* već i drugi listovi na vidnim mjestima donose tekstove pristupnica pojedinih uglednih građana JRZ, među kojima je i Ante Mastrović, narodni poslanik Jugoslavenske nacionalne stranke.¹¹ Splitski odvjetnik dr. Branko Radica razloge svojega pristupa JRZ obrazlaže uspjesima režimske stranke koja je vanjsku politiku "digla na europski nivo" a u unutrašnjoj politici "stvara djela dostojna divljenja i zastupa narodne i državne interese bolje nego je to bilo do sada."¹²

I članovi "Jugoslavenskog skupa" iz Splita u svibnju 1938. prilaze JRZ, napuštajući, po riječima dr. Vlade Matošića, dotadašnji politički pasivitet, stav rezerviranosti i kritike. Na temelju postignutih pozitivnih rezultata JRZ, članovi "Jugoslavenskog skupa" ulaze u stranku kao "nova mlada snaga, da još jednom postave leđa nastojanju da se zemlja izvede na čist i ravan put blagostanja i napretka." Grupica jugoslavenskih nacionalista u Splitu uvjereni su da na čelu stranke "stoji mlad čovjek, pun snage i plodne energije, čovjek jakih zamaha u radu, koji ulijeva puno povjerenje i daje punu garanciju da će ostvariti ono što je zamislio."¹³ Spomenute režimske pristaše priredile su "veličanstveni" doček Milanu Stojadinoviću koji je posjetio Split, a zatim i Dubrovnik u srpnju 1938. godine. SPLICANI, koji su "uspjeli uprkos psihoze bratske mržnje sačuvati lijepo jezgro izgrađenih Jugoslavena", ushićeno su saslušali Stojadinovićeve riječi o tome kako tadašnja "vladinska kombinacija ostaje kao trajna baza državne politike" uz želju da dođe do sporazuma s Mačekom, ali ne promjenom Ustava. Režimska stranka, prema riječima njezina predsjednika, nije manje demokratska od opozicije, samo što ona traži "demokraciju reda i red u demokraciji!" Za našu temu zanimljiv je posjet Stojadinovića brodogradilištu u Splitu gdje je u pratnji predsjednika JUGORAS-a Aleksandra Kovačevića upriličen susret s nekim radnicima i zabilježen novčani poklon kojega je predsjednik iz "ručne kase" udijelio jednom nezaposlenom radniku i naučniku koji izdržava majku i još troje djece.¹⁴ Režimski

¹⁰ *Novo doba*, 15. XII. 1937.

¹¹ *Jadranski dnevnik*, 9. V. 1938.

¹² *Isto*, 11. V. 1938.

¹³ *Isto*, 13. V. 1938.

¹⁴ *Država*, 30. VII. 1938.

tisak, dakako, prešućuje velike političke demonstracije u Splitu 27. srpnja kojom prilikom je došlo do žestokih sukoba s policijom, ranjavanja i uhićenja brojnih demonstranata.¹⁵

Posjet "pokrovitelja JUGORAS-a" Dalmaciji nije rezultirao jačanjem režimskih sindikata, niti su oni uspijevali lako doprijeti do radnika čiji je gospodarski položaj utjecao na sve izrazitiju političku diferencijaciju i učvršćivanje URSSJ-ovih i HRS-ovih sindikata.

Na zahtjev nove režimske sindikalne organizacije, čiji se glavni odbor nalazio u Beogradu, Radnička komora u Splitu je na svojoj sjednici Upravnog odbora od 31. XII. 1936. primila JUGORAS u evidenciju i unijela ga u popis radničkih i namješteničkih organizacija.¹⁶

Uz veliku potporu organa vlasti uskoro dolazi do formiranja prvih organizacija JUGORAS-a širom Dalmacije. U veljači 1937. u K. Sućurcu kod Splita održan je sastanak na kome je došlo do osnivanja prve organizacije na teritoriju Primorske banovine. Konstituirajućoj sjednici JUGORAS-a, uz određeni broj radnika, prisustvovali su Bogumil Krstulović, predsjednik Radničke komore (RK) i član ORS-a i Čedo Dobrić, član uprave RK i blagajnik banovinskog odbora JRZ. Tom je prilikom izabrana uprava saveza u koju su ušli: Stjepan Biočić, predsjednik; Petar Kovač, potpredsjednik; Ante Luketin, tajnik; Marko Pavelin, zamjenik tajnika; i Ante Žegarac, blagajnik.¹⁷

Osnivanje mjesnih sekcija JUGORAS-a u mnogim mjestima širom Dalmacije obavljalo se smišljeno i uz direktnu pomoć istaknutih općinskih funkcionera ili gospodarstvenika. Za njih je osnivanje takve radničke organizacije značilo prije svega podizanje brane snaženju klasnog radničkog pokreta, koji je navodno vodio anacionalnu politiku i nije se starao o osiguranju sveukupnih interesa jugoslavenski orijentiranih radnika. Da bi se nekako u javnosti opravdala nagla ekspanzija JUGORAS-a, njegovo vodstvo služilo se i tobožnjim pozivima radnika da ih se zaštitu i pruži pomoć. Tako su i pojedine "radničke grupe" iz Splita pozivale ministra Cvetkovića da tamo održi veliki zbor. Ti su radnici bili navodno nezadovoljni radom "komoraša" koji su im se bili nametnuli i potpuno ih upropastili. Zbog toga oni "traže zaštitu od Jugoslavenskog radničkog saveza, čije su zasluge za radništvo neosporno velike." Razumljiva je bila težnja JUGORAS-a da i u Dalmaciji na svaki način potisne URSSJ, jednako kao i HRS, ali spomenuti poziv "radničkih grupa" iz jednog Splita slučajno dobije i drukčiji prizvuk obzirom da je tiskan u JUGORAS-ovom organu točno 1. travnja 1937.

Pokušaj okupljanja radnika u JUGORAS-ove sindikalne organizacije nailazio je i u Dalmaciji na snažan otpor i suprotstavljanje URSSJ-a i HRS-a. Te su se sindikalne organizacije pribojavale snažne podrške koju je JUGORAS uživao, posebno kada je u pitanju bilo osvajanje pozicija u nekim vitalnim radničkim ustanovama. Tome je pridonosilo i pisanje *Jugoslavenskog radnika* koji je u to vrijeme napadao ravnateljstvo Okružnog ureda za osiguranje radnika u Splitu zbog

¹⁵ Borbeni Splitski podigli su barikade u dijelu grada Veli Varoš i do kasno u noć trajao je sukob s policijom. Uhićeno je oko 100 demonstranata (usp. D. GIZDIĆ, 1959, 75.).

¹⁶ Arhiv Instituta za suvremenu povijest (AISP), fond Radničke komore (RK) 5037/37, Zapisnik sa sjednice UO RK 31. XII. 1936.

¹⁷ *Novo doba*, 25. II. 1937.

provođenja "socijalističko-komunističke politike" štetne za opće i nacionalne interese. "Tako je radi primera", ističe *Jugoslavenski radnik*, "Ravnateljstvo Ureda sporazumno sa Upravom ureda na čijem se čelu nalazi direktor frankovac i otvoreni protivnik jugoslavenski orijentisanog radništva smenilo u provinciji sve poverenike nacionalno orijentisane, a postavilo nove, koji su izraziti pristalice URS-a i komunista. Ovo u svrhu, da bi se u unutrašnjosti Banovine stvorili uslovi za propagandu razornih subverzivnih komunističkih ideja, a u samom zametku osujetila delatnost, širenje i organizovanje podružnice Jugoslavenskog radničkog saveza." Navodeći primjere djelatnosti Mate Ivišića, predsjednika Oblasnog odbora URSSJ-a i predsjednika Okružnog ureda, kao i rad komunista, *Jugoslavenski radnik* ovako zaključuje: "Marksističke elemente, koji su prema našim obaveštenjima, naročito u poslednje vreme uzeli zamaha u svim bez razlike radničkim institucijama treba definitivno potpuno onemogućiti, jer nacionalno radništvo, a niti demokratski principi ne mogu da dozvole, da ovi ozloglašeni ursovcu suvereno i bez ikakve kontrole raspoložu i upravljaju najznačajnijim ustanovama - okružnim uredima za osiguranje radnika."¹⁸

Jače angažiranje splitske podružnice JUGORAS-a, posebno njezinog predsjednika Aleksandra Kovačevića, osjećalo se i u oživljavanju pokreta u okolnim mjestima. Polovicom godine 1937. osnovane su tako podružnice ovog režimskog sindikata u Klisu, Dugom Ratu i Solinu.¹⁹ RK je te podružnice također uzela u evidenciju i registrirala ih u red radničkih sindikalnih organizacija.²⁰ U isto vrijeme osnovana je i podružnica JUGORAS-a u Šibeniku na čelu s predsjednikom Markom Draglčcem, a na njezinoj konferenciji 15. kolovoza 1937. o uspjesima tog sindikata govorio je A. Kovačević. Kao po nekom nepisanom pravilu, sa svih JUGORAS-ovih skupova upućivani su pozdravni brzojavi knezu Pavlu, M. Stojadinoviću i D. Cvetkoviću, što je bilo sastavni dio isprazne pompe kojom su svi ti, inače posjetom siromašni zborovi, bili bogato praćeni.²¹

Ubrzo nakon svog osnivanja početkom 1937. godine, podružnica JUGORAS-a u Dubrovniku počela je u svoje sekcije okupljati radnike raznih struka (najprije su to bili glazbenici, a zatim su slijedili obalci i dr.). Obzirom da režimskim sindikatima u početku "mesne prilike ni malo nisu bile naklonjene", Glavni odbor je u Dubrovnik uputio D. Pavičevića koji je dobio u zadatak da reorganizira podružnice i njezine strukovne sekcije. Na posebnoj konferenciji izabran je novi Mjesni odbor podružnice sastavljen od predstavnika gotovo svih struka: P. Čutić, predsjednik; P. Šereš, M. Pešić, M. Stožić, A. Goldner, A. Čustović, V. Stalckar, S. Begholc, S. Ruklić, R. Ratković, P. Bandur, R. Kogelman, A. Mikulić, S. Radić, I. Kovačević, D. Pakušić, J. Kos i J. Lalićević. Nakon ove konferencije održana je i konferencija obalnih radnika, kojom prilikom je novoizabranoj upravi sekcije dat zadatak revizije cjelokupnog članstva i pokretanja življe aktivnosti radnika. I dubrovački ugostiteljski radnici i radnici iz okolice priključili su se JUGORAS-u na konferenciji održanoj 23. lipnja 1938.

¹⁸ *Jugoslavenski radnik*, 1. VIII. 1937.

¹⁹ Isto, 22. VIII. 1937.

²⁰ AISP, RK 10106/37, Zapisnik sa sjednice UO 27. IV. 1937. Podružnica u Dugom Ratu evidentirana je na sjednici UO RK 30. IX. 1937. (RK-9161/37).

²¹ *Jugoslavenski radnik*, 15. VI. 1938.

godine, raskinuvši svoju suradnju s URSSJ-om "uslijed neozbiljnog i beskorisnog rada njegovih funkcionera, jer su isti isključivo radili na širenju komunističke propagande, a ne na zaštiti radnika, uslijed čega je sekretar Ursov proteran iz Dubrovnika." Ugostitelji su izabrali novu upravu sekcije i zatražili od Glavnog odbora u Beogradu da u Dubrovnik uputi inspektora rada kako bi se pouzdano utvrdilo u kojim je sve hotelima došlo do narušavanja Zakona o zaštiti radnika. Na obostrano zadovoljstvo, i bez pokretanja štrajka, ing. Jokić iz Beograda izvršio je spomenuti zadatak. Sve je to dalo za pravo JUGORAS-ovom komentatoru da istakne kako ova organizacija u Dubrovniku "vodi prvu reč u pogledu snage i aktivnosti", a izražena je i njezina želja da ih posjeti sam "vođa". Dubrovnik je, po smjelom sudu organa JUGORAS-a, u najkraće vrijeme trebao postati "stožer našeg pokreta i glavni tumač naše ideologije."²²

Nastojeći iskoristiti boravak M. Stojadinovića u Splitu krajem srpnja 1937., grupa funkcionara dubrovačkog JUGORAS-a pohitala je da mu uputi poziv da posjeti njihov grad, što je tadašnji predsjednik vlade po svemu sudeći sa zadovoljstvom prihvatio razočaran masovnim proturežimskim demonstracijama splitskog radništva.²³

Izvjestavajući o dočeku pokrovitelja JUGORAS-a i "vođe jugoslavenskih naroda" Milana Stojadinovića, koji je početkom kolovoza nakon boravka u Splitu, na svom putu kroz Dalmaciju, došao i u Dubrovnik, *Jugoslavenski radnik* je pisao: "Jugoras je danas u Dubrovniku važan faktor. On je ne samo najjača radnička organizacija, nego i ostali slojevi građanstva, zadojeni jugoslavenskim duhom, gledaju na Jugoras kao na pokret koji ima da odigra veliku ulogu u ovim krajevima, dajući mu svoje pune simpatije. Za ovakav uspjeh našeg pokreta ima se zahvaliti kako borbenosti i agilnosti naših drugova isto tako i zauzimanju našeg prijatelja g. Milana Stojadinovića tj. Milivoja Sokolovića, generalnog direktora Jugoslavenske ekspres agencije koji je ujedno darodavac i kum zastave naše podružnice u Dubrovniku." Sudeći po tisku Stojadinoviću je priređen vrlo ugodan doček. Iskićeni grad klicao je predsjedniku u JUGORAS-u, a sutradan je velika kolona od tridesetak automobila krenula u Cavtat gdje se Stojadinović, nakon kratkog zadržavanja u Dubrovniku, bio odvezao na odmor brodom "Petka". Iznenaden pažnjom šofera, Stojadinović je primio JUGORAS-ovu delegaciju koju je predvodio predsjednik podružnice Pero Čutić i saslušao Dinka Pakušića, potpredsjednika sekcije obalnih radnika, koji mu je zahvalio na njihovom "zauzimanju za radnike Jugoslavije", ističući kako su radnici Dubrovnika i okoline navodno spremni da na njegov poziv "krenu i u vatru i u vodu." Stojadinović se, prema nesumnjivo nadahnutom novinskom izvješću, interesirao za razvitak pokreta u ovim krajevima i čuo određene primjedbe koje bi trebao što prije riješiti.²⁴

Znakovito je upozoriti na akciju dubrovačkih ugostiteljskih radnika koji su tijekom 1938. godine pokušavali sklopiti novi kolektivni ugovor s poslodavcima. U akciju predvođenu URSSJ-ovim sindikatima, uključio se JUGORAS čija je sekcija pokušala spriječiti štrajk radnika. Tome je trebao pridonijeti i posjet Dragiše Cvjetkovića Dubrovniku kojom prilikom su pristaše njegovih sindikata i

²² Isto, 15. IV. 1937. i 15. VII. 1938.

²³ *Država*, 30. VII. 1938.

²⁴ *Jugoslavenski radnik*, 15. VIII. 1938.

JRZ pozivale radnike da posjete zbor čovjeka koji je "pružio radniku pravo čovjeka i koji nije žalio sebe kad je u pitanju radnik." Država će svima, a napose radnicima, pružiti ono što "vam po zakonu i pravdi pripada", a sam je Cvetković na gruškopolju skromnom broju na razne načine okupljenih radnika preporučio nacionalnu državu kao zalog snage i uspjeha. "Ne podležite nikakvim internacionalnim i boljševičkim idejama", uzviknuo je predsjednik JUGORAS-a, "organizirajte se u snažni nacionalni pokret JUGORAS, pa će svi položiti oružje i mi ćemo postati pobjednici."²⁵

Stvarno raspoloženje većine radnika u Dubrovniku ni približno nije odgovaralo izvještajima JUGORAS-ovih privrženika čija je štrajkbreherska uloga i žestoka povika na komuniste, URSSJ-ove sindikate i HRS dobro bila poznata gotovo svim strukama dubrovačkih radnika. Unatoč podršci organa vlasti i policije, slabi i međusobno zavađeni JUGORAS-ovi funkcionari nisu u Dubrovniku uspjeli ostvariti značajniji utjecaj, ali je sigurno da su svojim podrivačkim djelovanjem još više produbljavali rascjep u sindikalnom i radničkom pokretu.²⁶

Koliko su bile utemeljene vijesti o jačanju dubrovačke podružnice JUGORAS-a, svjedoči i jedna kratka novinarska zabilježka objavljena početkom rujna 1939. o raspuštanju te iste podružnice. "Ona (misli se na organizaciju JUGORAS, primj. T. Š.) se je ovdje silom uspostavila - ali otišla je sama od sebe, jer su je napustili oni koji su silom morali u nju. Vođa te samozvane radničke organizacije bio je g. Dr. Stjepan Jerković, liječnik Ouzora. Na skupštini, koju je sada sazvaio, zaključilo se, da se organizacija JUGORAS-a u Dubrovniku raspušta."²⁷ Mali broj članova pristupilo je HRS-u, a preostali novac podijeljen je sirotinji.²⁸

Poradi uspješnijeg organiziranja radnika i namještenika, kao i efikasnije propagande pokreta na terenu, Glavni odbor JUGORAS-a odlučio je da na područjima Radničkih komora osnuje Oblasne sekretarijate JUGORAS-a kao pomoćne organe Izvršnog odbora. Njihovi su zadaci bili da se brinu o disciplini članova i harmoničnoj suradnji svih organizacija JUGORAS-a, da se unaprijeđuju interesi radnika i namještenika, da daju podružnicama direktive za rad, da se ne stupa u štrajk bez prethodnog odobrenja Glavnog ili Izvršnog odbora i dr. Na sjednici podružnica koje potpadaju pod Oblasni sekretarijat JUGORAS-a u Splitu (Šibenik, Solin - Vranjic, Klis - Majdan, K. Sućurac i Dugi Rat) u rujnu 1938. godine, usvojena je posebna Rezolucija u kojoj se zahtijeva sprovođenje sigurnijih mjera ekonomsko-socijalne zaštite radnika, a konstituiran je i Oblasni sekretarijat. Za predsjednika uprave sekretarijata (oblasni sekretar) izabran je Aleksandar

²⁵ Historijski arhiv Dubrovnik (HAD), Zbirka letaka i plakata 1938.; M. KAPOVIĆ, "Akcija JUGORAS-a na razbijanju jedinstva radničke klase", *Dubrovački vjesnik*, 12. XII. 1969.

²⁶ U studenom 1938. u Beograd je otputovala grupa radnika organiziranih u JUGORAS-u na čelu sa sekretarom Perom Čutićem. Posjetili su Oplenac i predsjednika Cvetkovića sugerirajući određene promjene na izbornoj listi JRZ za Dubrovnik. Znakovito je da je i policija izražavala bojazan za posljedice izbora ukoliko na čelo JUGORAS-a ne dođe jedna ugledna osoba koja bi izgladila postojeće sukobe u organizaciji (HAD, Katorsko poglavarstvo pov. br. 2423, 12. XII. 1969.).

²⁷ *Novo doba*, 11. IX. 1939.

²⁸ *Hrvatski glasnik*, 11. IX. 1939.

Kovačević, za potpredsjednika Marko Dragić (Šibenik) i Ivan Šiškov (K. Sućurac), za sekretara Antun Glavina (Split), blagajnika Marin Luketin, kao i tri odbornika (Vi. Mužić, M. Antičević i M. Meštrović).²⁹

Nastojeći okupiti što veći broj radnika, oblasni sekretarijat razvio je i određenu djelatnost zato da poboljša njihov položaj. U svezi s tim je i sprovođenje ankete o položaju hotelsko-ugostiteljskih namještenika u Splitu, donošenje posebne rezolucije i upućivanje predstavke predsjedniku Stojadinoviću i ministru Cvetkoviću s molbom da porade na rješenu brojnih problema ugostiteljskih radnika.³⁰

U to vrijeme bilježimo i nešto pojačanu aktivnost JUGORAS-a u Šibeniku. Početkom 1939. godine (15. siječnja), održana je godišnja skupština JUGORAS-a na kojoj je konstatiran uspješan razvitak organizacije od stovarišta "Šipad", preko Mornarske i izvidničke komande, do ulaska u grad i osnivanja podružnice. Posebno je zapažena borba za pridobijanje radnika u tvornicama "Aluminium a. d." i "La Dalmatienne", gdje se od tada daje redovita pomoć nezaposlenim radnicima. Prema blagajničkom izvještaju na dan 31. XII. 1938. bilo je 474 člana JUGORAS-a, a od toga je 125 bilo nezaposlenih. Skupština je izabrala i novu upravu u sastavu: I. Krstulović, predsjednik; S. Jurković, potpredsjednik; M. Dragić i J. Belamarić, B. Lorini, tajnik; J. Franzoti, blagajnik; J. Zehntner, II. blagajnik, i M. Škoton, matičar. Nešto kasnije, nakon sastanka M. Luketina, člana Glavnog odbora i oblasnog sekretara JUGORAS-a, 15. listopada 1939. godine s odgovornim funkcionarima sekcije u Šibeniku, Lozovcu, Šipadu i Mandalini, kojom prilikom su konstatirani uspjesi u radu ovog sindikata, dogovoreno je da se ide na reorganizaciju podružnice koja bi trebala voditi daljnjem okupljanju novih članova.³¹ Ubrzo je na godišnjoj skupštini JUGORAS-a u Šibeniku 3. XII. 1939. godine, kojoj su prisustvovali radnici tvornice duhana, "La Dalmatiennea" i poduzeća "Šipad", izabrana nova uprava podružnice u sastavu: F. Verdnik, predsjednik; S. Popović, potpredsjednik; T. Poklar, sekretar; J. Frankoti, blagajnik i četiri odbornika.³² Do 1941. godine Šibenski JUGORAS održao je još jednu skupštinu (10. veljače 1940.) i ponovno za svog predsjednika izabrao Ferdu Verdnika.³³

Na glavnoj godišnjoj skupštini JUGORAS-a u Splitu, koja je održana 16. travnja 1939., predsjedavajući Ljubo Petrić povoljno je ocijenio dotadašnji rad podružnice istakavši "nadasve agilan i plodan rad bivšeg predsjednika g. Škarića Ante koji je u današnje doba traženja reparacija nanešenih nepravda, morao za svoj socijalni i nacionalni rad da bude premješten sa Okružnog ureda za osiguranje radnika u Splitu pri onome u Suboticu." Razriješena je stara uprava i izabrana nova u koju su ušli: Ljubo Škarić, počasnii predsjednik; Ljubo Petrić, predsjednik;

²⁹ *Jugoslavenski radnik*, 15. X. 1938.

Novi Pravilnik o djelokrugu rada Oblasnih sekretarijata JUGORAS-a usvojen je na sjednici Izvršnog odbora 17. X. 1939. godine (*Jugoslavenski radnik*, 18. XI. 1939.).

³⁰ Isto, 31. XII. 1938.

³¹ Isto, 28. X. 1939; *Država*, 20. I. 1939.

³² *Jugoslavenski radnik*, 16. XII. 1939; *Glas Primorja*, 10. XII. 1939.

³³ *Jugoslavenski radnik*, 10. II. 1940.

Aleksandar Kovačević, potpredsjednik; Vlado Prelesnik, sekretar i Marin Luketin, blagajnik.³⁴

U akcijama JUGORAS-a stalno se u vremenu od 1936. do 1939. zrcalila autoritarna politika Stojadinovićeve vlade, a nakon sklapanja sporazuma Cvetković-Maček 26. kolovoza 1939. i boravka predsjednika vlade u Splitu, pozitivna reagiranja JUGORAS-a na sporazum došla su do izražaja i u *Jugoslavenskom radniku*. List je ukazivao na vjeru radnika da neće više morati "ispaštati svoj nacionalizam", kao i njihovu spremnost da podrže vladajuću stranku. "Dalmacija je valjda", angažirano zaključuje list, "pak i u najtežim vremenima čak i u posljednjim časovima, znala da daje ono najbolje. Ipak imade najbolje nade, da će dalmatinski radnik i ovog puta potpomoći svoga predsjednika u plemenitim nastojanjima oko sređivanja raznih unutarnjih pitanja, jer bilo kako bilo svako onaj ko kuću gradi od prizemlja, od radnika i seljaka, taj će zgradu sretno i da pokrije."³⁵

Slijedeći kurs nove vlade u Beogradu, JUGORAS je na plenarnoj sjednici svog Glavnog odbora, od 16. do 17. IX. 1939., u zaključcima, između ostalog, potvrdio svoju osnovnu antimarksističku i antikomunističku orijentaciju te vjernoštom režimskoj politici.

Osnivanjem Banovine Hrvatske, vlasti su zajedno s vodstvom SDK činile napor da se postepeno potiskuje URSSJ, a da HRS postane osnovna spona između novog režima i radništva. Time je HRS postao režimska sindikalna organizacija i u svom radu, kao i Savez hrvatskih privatnih namještenika (SHPN), dobivao direktnu pomoć režima.

Kakav je stav prema HRS-u tada zauzeo najbolje se može vidjeti iz govora generalnog sekretara Zaharija Popovića na konferenciji podružnice JUGORAS-a u Splitu koncem 1939. godine. U svezi s novonastalom situacijom, odnosno stvaranjem Banovine Hrvatske, na konferenciji je istaknuta potreba reorganizacije JUGORAS-ove podružnice i usvajanja novih metoda rada, posebice s obzirom na djelovanje okružnih ureda za osiguranje radnika, penzionih zavoda, burzi rada i tarifnih pokreta. Za nas je od značenja Popovićeva konstatacija da "između Jugorasa i HRS-a uglavnom nema naročitih ideoloških razlika, a u pogledu osnova pokreta samo toliko, što je Jugorasa vanpartijska i čisto sindikalna organizacija, dok je HRS ogranak političke organizacije HSS." Prema tome, zaključuje generalni sekretar JUGORAS-a, između te dvije organizacije ne može biti "programskih borbi" već samo "takmičenje u podizanju i izgrađivanju radničkih socijalnih ustanova." Po njegovu mišljenju JUGORAS treba razvijati naročito na području Banovine Hrvatske i okupljati sve one radnike koji prihvaćaju ciljeve vladajuće stranke. JUGORAS ne želi borbu s "nacionalnim organizacijama", ali ako se ona nametne, onda po Popovićevom mišljenju "mi moramo da je prihvatimo i obranimo naše pozicije." Na kraju je istaknuta potreba osnivanja radničkih zadruga, kulturno-prosvjetnih i sportskih društava u Dalmaciji koje bi također pridonijele jačanju utjecaja tog režimskog sindikata.³⁶ Ukratko rečeno i HRS-ov odnos prema JUGORAS-u bio je u prvom redu uvjetovan stavom HSS-a prema režimu. Odatle i

³⁴ *Država*, 19. IV. 1939.

³⁵ *Jugoslavenski radnik*, 1. IX. 1939.

³⁶ *Glas Primorja*, 3. XII. 1939.

neprijateljski stav prema režimskom sindikatu do onog trenutka kada je HSS došla na vlast. Od tada se ta dva režimska sindikata, usprkos svim ideološkim i političkim razlikama, približavaju i na određeni način surađuju.

Nova politička situacija bila je poticaj za reorganizaciju i drugih podružnica JUGORAS-a u Dalmaciji. Podružnica u Šibeniku, koja je bila jedna od jačih na teritoriju Oblasnog sekretarijata, odmah je, kao što smo rekli, pristupila reorganizaciji i izabrala novu upravu. Isto je učinila i podružnica u Kninu koja je imala čak 500 članova, zatim u Drnišu, na Dugom Ratu, a u Solinu su tražili da se poduzmu sve mjere za slobodan rad podružnice.³⁷

Predstavnici dalmatinskih podružnica JUGORAS-a koncem godine posjetili su Beograd i položili vijenac na Oplencu i Avali. Bila je to prilika da se oko 200 delegata ove poklonstvene deputacije iz Dalmacije još čvršće poveže i razmijene iskustva s rukovodiocima svoje centrale u Beogradu, odnosno funkcionarima RK.³⁸

Posebni pečat političkoj situaciji u Splitu i Dalmaciji davali su brojni štrajkovi i masovne demonstracije protiv novog režima koje su dosegle svoj vrhunac 17. prosinca 1939. kada je u Splitu ubijen radnik Vicko Buljanović, a zatim pod vodstvom URSSJ-a organiziran generalni štrajk (i sahrana ubijenog radnika), gdje je sudjelovalo gotovo cjelokupno stanovništvo Splita i okolice.³⁹

Pored svih nastojanja JUGORAS-a da se više vežu s HRS-om radi osvajanja radničkih ustanova, a indicija je bilo i prije uspostave Banovine Hrvatske i HRS-ova preuzimanja RK u Splitu, do čvrste suradnje nije dolazilo jer se HRS ne samo bojao da ga ta suradnja ne kompromitira, već je želio da definitivno suzbije bilo kakav utjecaj URSSJ-a i JUGORAS-a. Nakon 26. kolovoza 1939. taj se odnos, kao što smo već kazali, iz osnova mijenja.

Na godišnjoj skupštini JUGORAS-a u Splitu koja je održana 18. veljače 1940. prisustvovalo je oko 60 delegata iz podružnica Split, Šibenik, Knin, Imotski, K. Sućurac, Solin-Vranjic, Klis-Majdan, Dugi Rat, Vela Luka, Makarska i Metković. Govoreći o situaciji koja je nastala nakon formiranja Banovine Hrvatske, oblasni sekretar Luketin je istakao da "prilike za Jugoras nisu ni loše ni dobre, jer su mnogi članovi Jugorasa ostali bez posla. Sporazum je donio dobre rezultate utoliko što se sada jasno odvajaju marksistički elementi iz HRS-a i ostalih nacionalnih organizacija hrvatskog vodstva. Jugoras vjeruje da u HRS-u i ostalim nacionalnim organizacijama ima ljudi koji su za zajedničku suradnju u borbi protiv URS-a u kome su došli na površinu ljudi mentaliteta provociranih demonstracija od 17. XII. 1939. u Splitu." Sekretar organizacije P. Anić upozorio je da "opasnost za zajednicu nije ni u Jugorasu ni u HRS-u već u Ursu", a pohvalno je govorio i o uspjehu splitske sekcije JUGORAS-a na sportskom natjecanju u Italiji.⁴⁰

Oblasni sekretarijat JUGORAS-a za bivšu Primorsku banovinu, nakon konstatacije da su gospodarske prilike u Dalmaciji zbog rata osjetno pogoršane, usvojio je na skupštini posebnu rezoluciju od 13 točaka koja se "stavlja

³⁷ Isto, 11. XI., 10. XII. i 19. XII. 1939.

³⁸ *Jugoslavenski radnik*, 30. XII. 1939.

³⁹ AISP, grupa II, inv. br. 360, Izvještaj o kretanju komunizma 1939.; Izvještaj Banskoj vlasti od 2. I. 1940. Usp. I. JELIĆ, 1981, 271-273.

⁴⁰ *Jugoslavenski radnik*, 9. III. 1940.

mjerodavnima na srce, apelujući na humanost, socijalnu pravdu i bratstvo, a u cilju što skorije konsolidacije naših unutrašnjih prilika." U rezoluciji se traži spriječavanje progona svih "poštenih i marljivih nacionalnih radnika i namjesnika", otpuštanje s posla samo onih koji se mogu uzdržavati svojim приходима, provedba aprovizacije radi siromašnih radnika i seljaka, povišenje plaća, normiranje cijena, revizija najamnih ugovora, ravnopravna zastupljenost JUGORAS-a u svim socijalnim ustanovama i dr. Rezolucija je bila upućena najvišim državnim funkcionerima i Glavnom odboru JUGORAS-a u Beogradu.⁴¹ Zadatke JUGORAS-a u Splitu sindikalni čelnik Luketin ovako je definirao: "Mi ćemo nastojati da pomognemo naše radnike, politiku sporazuma i g. Cvetkovića, ali tada sa punim pravom tražimo i tražit ćemo, da naši drugovi budu zaštićeni i tretirani kao ljudi vrijedni pažnje i potpore."⁴² Skupština je na kraju izabrala novu upravu u sastavu: Marinko Luketin, predsjednik - privatni namještenik (kontrolor "Jadranskih brodogradilišta"); Slobodan Jekić, prvi potpredsjednik - privatni namještenik; Milan Senjanović, drugi potpredsjednik - mehaničar; Petar Anić, sekretar - privatni namještenik; Milan Bošković, blagajnik - elektrozavarivač i šest članova uprave.⁴³

Velike privredne teškoće praćene represivnim mjerama vlade Cvetković-Maček i u Splitu su rezultirale brojnim tarifnim akcijama i drugim demonstracijama koje nedvojbeno svjedoče o nezadovoljstvu najširih narodnih masa vladinom gospodarskom politikom u zemlji i vanjskom orijentacijom. JUGORAS je i dalje u funkciji takve politike premda je na konferenciji njegove podružnice u Splitu 28. srpnja 1940. predsjednik Luketin govorio o neugodnom otpuštanju njihovih radnika i pored činjenice što su oni bili pristali uz politiku sporazuma i postojeći režim. Milivoj Kaljević, delegat Glavnog odbora JUGORAS-a iz Beograda, s optimizmom je okupljenom članstvu govorio o dolasku boljih dana.⁴⁴

Kolika je bila stvarna snaga i utjecaj režimskog sindikata na splitsko radništvo, uz sve vladine napore da na razne načine prisili radnike da se u njega učlane, pokazuje najbolje broj članstva. Godine 1938. organizacija JUGORAS-a brojila je 269 članova, godine 1939. 349 članova, a 1940. 315 članova,⁴⁵ uglavnom privatnih namještenika i radnika u državnim poduzećima ili na državnim radovima. Premda nije imao jačeg oslonca među radnicima, JUGORAS je sve do kraja svog djelovanja štrajkbreherskom i oportunističkom politikom pridonosio slabljenju jedinstva sindikalnog pokreta, te gušio rad klasnih i nacionalnih sindikata.

Komentirajući neuspjeh JUGORAS-a, Ljotićev list *Vihor*, koji kao glasilo omladine Jugoslavenskog narodnog pokreta izlazi u Splitu od početka 1937. godine, piše: "Za slab položaj radništva u Jugoslaviji najviše su krivi komunisti,

⁴¹ AISP, grupa III, inv. br. 511, Izvještaj Redarstvenog ravnateljstva u Splitu o godišnjoj skupštini JUGORAS-a Banskog vlasti od 22. II. 1940.

⁴² *Glas Primorja*, 24. II. 1940.

⁴³ V. bilj. II 9.

⁴⁴ *Glas Primorja*, 4. VIII. 1940.

⁴⁵ V. bilj. II 9; *Glas Primorja*, 24. II. 1940. JUGORAS je 1939. godine, prema podacima iznesenim na godišnjoj skupštini 6. i 7. V. 1939., imao čak navodno 180.000 članova, 286 podružnica i 33 sekcije. Na Prvom kongresu JUGORAS-a u travnju 1938. godine bilo je 25-30.000 članova i svega 96 podružnica (*Jugoslavenski radnik*, 15. V. 1939.).

koji su se uvukli u radničke redove i unosili nered i dezorganizaciju. Idući za svojim mračnim ciljevima izlagali su jugoslavensko radništvo potresima i izazivali su mržnju drugih staleža protiv radništva i stalno nanosili štete radničkim redovima." Zaslijepljeni mržnjom protiv komunista, Ljotićevi "zborashi" ističu da jedino oni, kad već to nije učinio JUGORAS, "rješavaju socijalna pitanja onako kako interesi širokih slojeva zahtijevaju..."⁴⁶ Problem je u tome što im nitko nije htio povjerovati!

U Banovini Hrvatskoj borba između raznih sindikalnih podružnica za prestiž među radnicima dobiva sve više obilježja žestokih sukoba. Režimski HRS-ov sindikat pokušava na sve načine suzbiti utjecaj URSSJ-a i zadominirati uzavrelim štrajkaškim pokretom. U svezi s tim je donošenje Uredbe o redarstvenim prekršajima kojom su od jeseni 1940. otpočela masovnija hapšenja istaknutih radničkih prvaka od kojih će mnogi završiti u Lepoglavi. Vlada je konačno 24. prosinca 1940. zabranila djelovanje URSSJ-a zbog poslova "koji nisu bili u skladu sa opštim državnim interesima i državnim poretom." Takve mjere vlade, koje su izazivale burne proteste u Hrvatskoj, nisu spriječile radnike da i dalje putem tarifnih i štrajkaških akcija djeluju na postizanju akcionog jedinstva svih sindikalno organiziranih radnika. To je konkretno značilo angažiranje i u JUGORAS-ovim sindikatima koji su sve više u svakodnevnoj praksi koristili metode poznate u fašističkim zemljama. Dragiša Cvetković upravo se pozivao na primjere Italije i Njemačke kao uzor za domaću socijalnu politiku. Čak je predlagao formiranje svojevrstnih državnih sindikata koji bi rješavali sukobe radnika i poslodavaca, dok bi štrajkovi bili zabranjeni.

U predvečerje rata na političkoj karti Banovine Hrvatske i cijele Kraljevine Jugoslavije dovršava se proces idejne i političke diferencijacije, a napad Trećeg Reicha na Jugoslaviju definitivno će okončati djelatnost JUGORAS-a i na dnevni red postaviti pitanje općenarodne oslobodilačke borbe.

LITERATURA:

- BIBER, D., 1964. - O padu Stojadinovićeve vlade, *Istorija XX. veka*, 6., Beograd.
- BOBAN, LJ., 1974. - *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928.-1941.*, 1, Zagreb.
- DNEVNIK *grofa Ciana*, Zagreb, 1948.
- GIZDIĆ, D., 1959. - *Dalmacija 1941.*, Zagreb.
- JELIĆ, I., 1981. - *Komunistička partija Hrvatske 1937.-1945.*, 1, Zagreb.
- JOVANOVIĆ, N., 1984. - *Sindikalni pokret u Srbiji (1935.-1941.)*, Beograd.
- KAPOVIĆ, M., 1985. - *Radnički pokret Dubrovnika 1874.-1941.*, Dubrovnik.
- MEŠTROVIĆ, I., 1969. - *Uspomene na političke ljude i događaje*, Zagreb.
- STOJADINOVIĆ, M., 1970. - *Ni pakt - ni rat*, Rijeka.
- STOJKOV, T., 1964. - O stvaranju Bloka narodnog sporazuma, *Istorija XX. veka*, 6, Beograd.

⁴⁶ *Vihor*, 9. III. 1940.

Tonči Šitin: UNSUCCESSFUL STOJADINOVIĆ'S ATTEMPTS OF OBTAINING
DALMATIAN WORKING CLASS IN THE SECOND PART OF THE THIRTIES
OF THE 20TH CENTURY

S u m m a r y

In this paper author analyses the situation after M. Stojadinović came to power, the reinforcing of organisations of Yugoslav radical communities, and establishing the Trade Union organisations of Yugoslav labour Union (JUGORAS). This work deals with regime syndicates which tried to expel the competitive civic powers and reformatory Trade Unions, and class organisations of workers in particular. While realising its goals JUGORAS was uncompromised with the great help of regime and employers, getting certain fascist attributes.

The occurrence and effects of regime's syndicates throughout Dalmatia, as well as the attempts of canalising labour movement, either in organisational or actionable sense, didn't bring the results, for the Great Serbian governmental circles to be satisfied.